

Kulcsár Attila:

Olaj + háború = biztonság?

1. A nemzetközi olajpiacok

1.1. A világpiaci nyersolajárak többéves rekordokat döntöttek meg február végére, mivel az Egyesült Államok és Nagy-Britannia továbbra is elkötelezett Irak – akár katonai úton történő – lefegyverzését illetően, ugyanakkor a stratégiai olajtartalékok több évtizedes mélypontot értek el. A londoni alaptípus Brent nyersolaj ára 33 dollár/hordó fölé emelkedett, ami 2000 novembere óta a legmagasabb; az amerikai piacon a határidős könnyűolaj árfolyama a 37,93 dollár/hordós szintet elérve 1990 októbere óta a legmagasabb ár.¹ A legfontosabb oka e jelentős áremelkedéseknek az amerikai–brit háborús készülődés okozta nemzetközi politikai és gazdasági feszültség. Az olajárban ilyenkor megjelenő háborús prémium mellett jelentős ár-felhajtó tényező volt a – háborúkkal hagyományosan együtt járó – spekulációs célzatú tranzakciók nagyszámú megjelenése a határidős piacokon. Emiatt az olajár már nem a kereslet-kínálat viszonyait tükrözte. Döntő fontosságú továbbá az Egyesült Államok iraki katonai terveinek rendkívül szerencsétlen időzítése. A világgazdasági dekonjunktúra kellős közepén elkezdett háborús propaganda mellett a nemzetközi olajpiacnak szembesülnie kellett a december óta tartó venezuelai belpolitikai válság okozta nyersolajexport-kieséssel, a kemény tél okozta energiakereslet-növekedéssel és az amerikai olajtartalékok drámai csökkenésével.

1.1.1. Mindezek mellett további aggodalomra adtak és adnak okot az Egyesült Államok olajpiaci és biztonságpolitikai elképzelései Irakkal kapcsolatban, amelyek George W. Bush amerikai elnök és adminisztrációja szerint a világ közép- és hosszú távú politikai és gazdasági érdekeit szolgálják. Ráadásul az amerikai tervek realitása és azok erőpolitikai jellegű diplomáciai tállalása komoly presztízsveszteséget okozott a jelenlegi világrend nemzetközi szervezeteinek.

1.2. Az áremelkedés oka elsősorban a világgazdaság gyengélkedése idején tervezett – megjósolhatatlan kimenetelű – iraki katonai invázió. A gazdasági előrejelzések miatt már amúgy is pesszimista befektetői várakozások ilyen feszült geopolitikai környezetben tovább romlanak. Ezért „biztonsági menedék”-befektetésekkbe – aranyba, svájci frankba, illetve határidős olajügyletekbe – szökik a tőke, és nem a gazdaságban eszközöl beruházásokat. Az arany árát 388,5 dollár/uncia mellett jegyezték február közepén, ami hatéves csúcst jelentett.² Az arany hagyományosan biztonsági befektetés: a nagy kereslet miatt az idén már 12%-os nyereséget

¹ Hoyos, Carola: Oil Prices at Highest since the Gulf War (*Financial Times*, 2003. február 26.).

² Jelacic, Nerma: Gold Off Highs as Powell Demands Action in Iraq (*Financial Times*, 2003. február 5.).

lehetett realizálni.³ A magas nyereség azonban erősen összefüggött a dollár árfolyamának mélyrepülésével is, mind az euró, mind a svájci frank tekintetében.

1.2.1. A nagymértékű bizonytalanság miatt az olajpiacokon is a biztonságot keresik a befektetők, mégpedig a határidős olajügyletek formájában. Mivel a nyersolaj kereskedelme olajtőzsdéken és szabadpiacokon azonnali és határidős ügylettekkel történik, rendkívül fontos szerepet játszanak a kereskedői várakozások. A várakozásokat pedig a kőolaj kínálatának folytonossága, biztonsága határozza meg. Az amerikai–brit katonai akció célpontja Irak, amely jelenleg a világ nyolcadik legnagyobb olajexportőre, és a kőolaj szempontjából a stratégiaileg legfontosabb térségben, a Perzsa-öbölben fekszik. A katonai akció időbeni és földrajzi kiterjedésének meghatározhatatlansága okozza az olajpiacok kereskedőinek nyugtalanságát, ami tavaly augusztus óta viszonylag magasan, 28-29 dollár/hordó körül tartotta az árakat. Ebben tükröződik a háborús prémium, azaz a termelési zavaroktól való félelem.

1.2.2. Decemberben az árakat tovább növelte a venezuelai általános sztrájk, amely az ország termelését 3,1 millió hordó/napról 1,2 millió hordóra csökkentette, és komoly aggodalmakat indukált, mivel Venezuela az Egyesült Államok olajimportjának 13%-át biztosítja.⁴ Ekkor élénkült meg újra az olajtőzsdéken a spekulációs jelenlét, mert a tavaly áprilisban megjelent kockázati tőkealapok és spekulációs társaságok aktivizálódtak. A nagy kereslet az olajárakat tovább emelte 31-32 dollár/hordós szintre. A magas ár nem kedvezett a nyersolajtartalékok képzésének, így az Egyesült Államok stratégiai olajtartalékai – a szezonálisan nagyobb energiafelhasználás miatt – február közepére 600 millió hordóról 270 millió hordóra estek, ami 28 éves mélypontot jelentett.⁵ A nyersolaj határidős ára mellett az azonnali árak és az olajszármazékok, olajtermékek árai is emelkedtek.

1.3. Az olaj kínálatának szűkössége miatti fokozott piaci feszültségeket az olajexportáló országok annak ellenére sem tudták enyhíteni, hogy ez év januárjában növelték termelési kvózáikat. Az Olajexportáló Országok Szervezete (OPEC) januárban 1,5 millió hordós termelésnövekedéssel napi 24,5 millió hordós kvótát állapított meg 2003 első negyedévére.⁶ A szervezet termelésnövelése gyakorlatilag az addigi kvótán felüli termelést tette hivatalossá. A kieső venezuelai olajexportot az 500 ezer hordós pótlólagos szaúdi kivitel nem ellensúlyozta. Az Egyesült Államok emiatt egymillió hordó kolumbiai kőolajat volt kénytelen importálni. Oroszország januárban 200 ezer hordóval növelte termelését, és így a Szovjetunió felbomlása óta a legmagasabb – napi 8,07 millió hordó, ebből napi 3,09 millió hordó export – termelési szintet érte el.⁷

1.3.1. A márciusi OPEC-csúcs előtti nyilatkozatok tovább növelték a bizonytalanságot: a nemzetközi szervezetek a rövid távú olajkeresletet különféleképpen prognosztizálták. A katarai elnöke Abdullah al-Attiyah februári közleményében rámutatott, hogy jelenleg a világpiacon – napi 77 millió hordó termelés mellett – 2 millió hordó nyersolajtöbblet van,

³ Uo.

⁴ Energy Information Administration: Latest Oil Market Development (EIA, 2003. január 30.).

⁵ Ashby, Tom: Oil Hits Highs on Iraq, Inventory Slump (*Reuters*, 2003. február 13.).

⁶ Energy Information Administration: Latest Oil Market Development (EIA, 2003. január 30.).

⁷ Uo.

továbbá az év második negyedévére – a szezonális miatt – várhatóan átlagban 2,5–3 millió hordóval csökken a napi kereslet.⁸ Ezért a szervezet a szaúdi és az iráni álláspont szerint a kvóták változatlanlansága melletti döntést tervezte. (A kartell februári jelentése szerint 2003-ban a világ olajkereslete átlagosan napi 77,13 millió hordó, a nem OPEC-országok termelése napi 52,51 millió hordó lesz. Így az OPEC napi 24,62 millió hordós termeléssel hozza egyensúlyba a kereslet-kínálat viszonyát. Ez előrevetíti, hogy a délkelet-ázsiai gazdasági válság óta különösen óvatos szervezet ez évre nem fog jelentős kvótaemelést végrehajtani.) Az OPEC-prognózissal azonban az olajimportáló országok szervezete, a Nemzetközi Energia Ügynökség (IEA) nem értett egyet. Szerinte csak napi 1,3 millió hordóval csökkenhet a következő negyedév kereslete, ezért a szervezet esetleges kvótacsökkentése ellátási gondokat okozhat.⁹

1.3.2. A tervezett iraki katonai invázió esetén Irak, valamint biztonsági okokból Kuvait olajtermelésének nagy része leáll. Ez összesítve közel hárommillió hordó nyersolaj kiesését jelent, amit pótolni kell. Ezt a hiányt az OPEC és az Öböl Együttműködési Tanács (GCC) ígéretei szerint azonnal pótolni fogják, azonban a jelentős többletkapacitásokkal bíró olajtermelő országok – Szaúd-Arábia 1,8 millió hordós, illetve az Egyesült Arab Emírátságok 300 ezer hordós feles kapacitásokkal – a Perzsa-öbölben, a katonai hadműveletek közvetlen közelében fekszenek.¹⁰ 100 ezer hordónál kisebb tartalékkapacitással Algéria, Nigéria és Irán is rendelkezik.

1.3.3. Mivel a világpiaci árak elszakadtak a keresleti-kínálati viszonyoktól, a szervezet tagállamai folyamatosan „extra” kőolajat pumpálnak a piacra, ami tartalékkapacitásuk folyamatos beszűkülésével jár együtt. Éppen ezért az OPEC február utolsó napján konzultációt kezdeményezett a nem OPEC olajexportáló országokkal (Oroszországgal, Norvégiával, Mexikóval, Ománnal és Angolával) a második negyedéves termelési szintekről, illetve a háború alatti együttműködésről az olajpiac stabilitásának megőrzése érdekében.

Az OPEC a március 11-i bécsi csúcstalálkozón változatlanul hagyta második negyedéves termelési kvótáit, azzal a kiegészítéssel, hogy a tervezett katonai akció alatt, ha szükséges, akár napi 3-4 millió hordóval növeli termelési kapacitását.

2. A tervezett háború

2.1. A háború olajstratégiai háttere: nagyhatalmi pro és kontra

Irak katonai úton történő lefegyverzésének tervét komolyan 2002. augusztus közepén vetette fel a Bush-adminisztráció keményvonalas, nagy befolyással bíró alelnöke, Dick Cheney és a védelmi miniszter, Donald Rumsfeld. Washington többször utalt rá, hogy nem egyszerűen az iraki leszerelést akarja elérni, hanem Husszein megbuktatását, mivel e nélkül az ország fenyegetést jelent a térségre, az öbölbeli amerikai érdekeltségekre, illetve a világra is mint tömegpusztító fegyverzettel rendelkező, valamint a nemzetközi terrorizmust támogató ország. A katonai invázió realitását jelzi a környező országokban felvonultatott több százezer fős nemzetközi katonai haderő, illetve a fegyverzetellenőrök jelentései körül immár november óta

⁸ Evers, Sean: OPEC Ministers Say Oil Supply Ample and a Glut Looms (*Bloomberg Energy*, 2003. február 3.).

⁹ Uo.

¹⁰ Energy Information Administration: Latest Oil Market Development (EIA, 2003. január 30.).

állandósuló viták a Biztonsági Tanácsban. A katonai akció iraki rendszerváltással járna, amely a nagyhatalmi érdekeknek az Egyesült Államok javára történő megváltozását, valamint az új gazdasági rend hosszú távú konzerválását jelentené.

2.1.1. A Perzsa-öböl az Egyesült Államok egyik legfontosabb érdekszférája. Washington korábbi regionális célkitűzése az öbölbeli kőolaj világpiaci kínálatának biztosítása volt, valamint annak megakadályozása, hogy egy katonailag megerősödött, radikalizmusra hajló nagyhatalom olyan pozícióba kerülhessen, amely nagymértékben befolyásolná az OPEC olajárpolitikáját, és ezzel a fejlett ipari államok stratégiai érdekeit sérthetné.¹¹

2.1.2. Ezen célkitűzés valamelyest módosult a gazdasági paraméterek figyelembe vételével: az amerikai terrortámadások óta Washington átértékelte Szaúd-Arábiával fenntartott kapcsolatát, s ez a két ország közötti gazdasági kapcsolatokat is érintette. Washington erősen diverzifikálni kívánja kőolajbeszerzéseit közép- és hosszú távon – hasonlóan az Európai Unióhoz és Japánhoz –, gyengítve Szaúd-Arábia, valamint az OPEC piacbefolyásoló erejét. Az Egyesült Államok gazdasága jelenleg 20 millió hordó nyersolajat fogyaszt naponta. A teljes fogyasztás 60%-át importálja az ország, amelynek – tavalyi összesített adatok alapján – 40,6%-a OPEC-országokból, 19,8%-a a Perzsa-öböl országaiból származik.¹² (Az Egyesült Államok olajimport-adatait az 1. táblázat összesíti.) A 2001-ben megjelent nemzeti energiajelentés szerint a diverzifikáció két lehetséges országa a tavaly július óta szállító Oroszország és Irak.

1. táblázat
Az Egyesült Államok olajimportja, 2002. január–október

	Nyersolajimport (Ezer hordó/nap)	Teljes olajimport %-ában	Hazai felhasználás %-ában
1. Kanada	1.911	16,9	9,7
2. Szaúd-Arábia	1.527	13,5	7,8
3. Mexikó	1.504	13,3	7,7
4. Venezuela	1.423	12,6	7,3
5. Nigéria	591	5,2	3,0
6. Nagy-Britannia	464	4,1	2,4
7. Irak	456	4,0	2,3
8. Norvégia	391	3,5	2,0
9. Angola	320	2,8	1,6
10. Algéria	275	2,4	1,4
Más országok	2.456	21,7	12,5
Összesen	11.318	100,0	57,7
OPEC-országok	4.598	40,6	23,4
Perzsa-öböl országai	2.245	19,8	11,4

Forrás: Department of Energy: Petroleum Supply Monthly (2002. december).

2.1.3. Irak olajstratégiai jelentősége az elmúlt évtizedben nőtt, annak ellenére, hogy a világpiaci döntéshozatali mechanizmusból kiiktatták. OPEC-tagsága formálisan megmaradt, nyersolajexportját az ENSZ határozza meg. Az ország 112 milliárd hordó bizonyított olajtartalékkal rendelkezik, amelynek kétharmada nincs még feltárva.¹³ Továbbá Irak északi részén még

¹¹ Lásd az öböl-háború esetét, amikor Szaddam Husszein Kuvait lerohanásával az öböl szomszédos államainak olajpolitikájára nyomást tudott volna gyakorolni.

¹² Department of Energy: Petroleum Supply Monthly (2002. december).

¹³ Platts Energy: Iraq's Oil Industry: An Overview (2002. május, www.platts.com).

200 milliárd hordó olajtartaleket sejtenek a szakértők. Az ország ráadásul jelentős, hárommilliárd köbméter földgázvagyonnal is rendelkezik.¹⁴ Ezen természeti adottságok több százmilliárd dolláros üzleti lehetőséget kínálnak a világ energiaszektorának.

2.1.4. Az iraki vezetés az elmúlt évtizedben Franciaországgal, Oroszországgal, Kínával, Indiával, Olaszországgal, valamint Algériával tárgyalt, illetve kötött olajipari megállapodásokat az elavult olajinfrastruktúra modernizációjáról, új olajmezők feltárásáról. A megállapodások csak az ENSZ-szankciók feloldása után léphetnek érvénybe.

2.1.5. A legnagyobb volumenű olajipari érdekeltséggel Oroszország rendelkezik: 40 milliárd dollár értékű gazdasági együttműködésről állapodott meg Irakkal, ami részben az ország nyolcmilliárd dolláros orosz adósságának rendezését is előírnyozza. Az orosz Lukoil négy-milliárd dolláros feltárási, míg számos szolgáltató társaság egymilliárd dolláros felújítási megállapodásokat kötött az iraki politikai vezetéssel. A francia olajóriás, a TotalFinaElf 30 milliárd hordós mező feltárásáról írt alá szerződést.¹⁵ Ezen megállapodások jelentősen hozzájárulhatnak az orosz és a francia olajtartalékok növeléséhez, valamint e vállalatok pénzügyi megerősödéséhez.

2.1.6. George W. Bush elnök és Colin Powell külügyminiszter nyilatkozataiból kiderült, hogy az esetleges háború után egy demokratikusabb iraki kormány fog alakulni, nagy valószínűséggel a Washington által támogatott ellenzéki csoport, az Iraki Nemzeti Kongresszus (INC) vezetésével – immár Szaddam Husszein nélkül. Az INC olajpolitikai véleményét londoni kirendeltségének vezetője, Fejszál Karagholi tömören megfogalmazta egy interjúban: „Az új kormány az összes eddigi megállapodást felül fogja vizsgálni. És azt hiszem, hogy az iraki nép az Egyesült Államokat fogja választani.”¹⁶ E mondatok szerint az új kormány amerikai társaságok által dominált konzorcium vezetésével képzelné el Irak olajiparának modernizálását. Így olyan vállalatok, mint az Exxon Mobil, a ChevronTexaco olajtársaságok, valamint a – kuvaiti olajkutak felújításánál már dollármilliárdos megrendeléseket szerző – Halliburton és Bechtel energiaszolgáltató vállalatok érdekei érvényesülhetnek. (Az amerikai politika, illetve az olajipar hagyományos összefonódása a Bush-adminisztráció háborús propagandáját világszerte népszerűtlenné tette.)

2.1.7. Gazdasági stratégiai szempontból ezzel magyarázható, hogy a Biztonsági Tanács állandó tagjai közül csak Nagy-Britannia támogatja az amerikai katonai akciót. Oroszország, Franciaország, illetve Kína egyre határozottabban és markánsabban száll síkra a fegyverzetellenőri misszió melletti iraki leszerelésért. Moszkva, Párizs és Peking a konfliktust továbbra is a BT keretein belül kívánja rendezni, és az indokolatlan katonai akció ellen élni fog vétőjogával.

2.2. A háborús forogatókönyvek és az olajár

Az iraki katonai invázió hatása a nyersolaj világpiaci árában is megjelenik. Az olaj kereskedelmének mechanizmusa alapján a kereskedők azonnal reagálnak a fejleményekre, ugyanis minden nemzetközi politikai és katonai esemény olajpiaci leképezése információkkal szolgál.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Morgan, Dan-Ottaway, B. David: In Iraqi War Scenario, Oil is Key Issue: US Drillers Eye Huge Petroleum Poll (*Washington Post*, 2002. szeptember 15.).

¹⁶ Matthews, Mark: Uncertainty in Oil Markets as War Looms (2002. október 4., www.qipc.net).

Számos tanulmány jelent meg arról, hogy vajon milyen forgatókönyvek alapján játszódnak le a jövőbeli események az olajpiacon. Ezek közül azok, amelyek az 1991-es öböl-háborút és annak hatásait vették alapul, nem tekinthetők releváns munkáknak, mert számos tényező 2003-ra jelentősen módosult:

- * A hadviselés típusa: az öböl-háború katonai annexiót követő sivatagi hadművelet volt, a tervezett háborúban viszont az iraki fél várhatóan városi hadviselésen alapuló honvédő háborút fog folytatni.
- * A háború miatt veszélyeztetett olajtermelés volumene: Irak és Kuvait olajtermelése 1990-ben az akkor napi 60 millió hordós termelés 10%-át jelentette, napjainkban ez az arány a napi 77 millió hordós össztermelés mellett csak 5%.
- * A nyersolaj világpiaci árszínvonala: a jelenlegi árak megközelítik az 1991-es háború alatti árakat.
- * A kőolajexportáló országok pozíciói: az OPEC mellett komoly piaci erőt képviselnek a nem OPEC termelő országok.

2002 novemberében a washingtoni Stratégiai és Nemzetközi Tanulmányok Központja (CSIS) nagyon alapos munkát közölt, amely a katonai és politikai scenáriókhoz megfelelő olajforgatókönyveket rendelt.

2.2.1. A „nincs háború” forgatókönyve

Ha nem lesz háború, a piaci bizonytalanság továbbra is megmarad a világgazdaságban, ugyanis az Egyesült Államok részéről a háborús készülődés bármikor kiújulhat. Az olajár ennek megfelelően 30 dollár/hordó árszint felett fog ingadozni.

2.2.2. A „kedvező eset” forgatókönyve (40-60% valószínűséggel)

A tervezett iraki katonai beavatkozás négy-hat hét alatt gyors és fölényes amerikai győzelemmel zárul – jelentős akadály nélkül. Az olajár az első negyedévben éri el csúcspontját (36 dollár/hordó). A második negyedévben továbbra is magas, de mérsékelt árak lesznek (25 dollár/hordó), amelyek a lassú keresletnövekedés, valamint a magas kínálati szint mellett a harmadik negyedévre 20–25 dollár/hordó között stabilizálódnak. A scenárió a következő olajpiaci feltevésekkel él:

- * Az iraki olajtermelés három hónapra leáll, majd lassan megindul a második negyedévre, és a harmadik negyedévre már eléri az átlagos termelési szintet.
- * Az OPEC-országok pótolják a kieső iraki olajexportot.
- * Az Egyesült Államok bejelenti, hogy szándékában áll a stratégiai olajtartalékokat piacra dobni, ezért korlátozott marad a nyugtalanság az olajpiacokon.
- * Az olajár a hadműveletek megkezdésekor éri el csúcshintjét.
- * A folyamatosan magas OPEC-termelés, valamint a növekvő nem OPEC-termelés a harmadik negyedévre 20-25 dollár/hordóra csökkenti az olajárát.

2.2.3. A „közbülső eset” forgatókönyve (30-40% valószínűséggel)

Ebben az esetben a harcok akár hat-tizenkét hétig is elhúzódhatnak, főleg az iraki városi ellenállás miatt. Az iraki olajinfrastruktúra sérülése okán az idén a kőolajkínálat szűkössége mellett magas olajárak várhatóak, ami csak a negyedik negyedévre mérséklődik (30 dollár/hordó). A feltevések a következők:

- * Az iraki olajtermelés hat hónapra leáll.
- * A világpiaci kínálat beszűkülése nyomán megindul a fejlett világban az intenzív olajtartalék-képzés.
- * Az Egyesült Államok napi egymillió hordó olajat dob piacra stratégiai készleteiből; a példát az OECD-országok is követik.
- * 2003-ban végig szűk stratégiai olajkészletek lesznek.

2.2.4. A „legrosszabb eset” forgatókönyve (5-10% valószínűséggel)

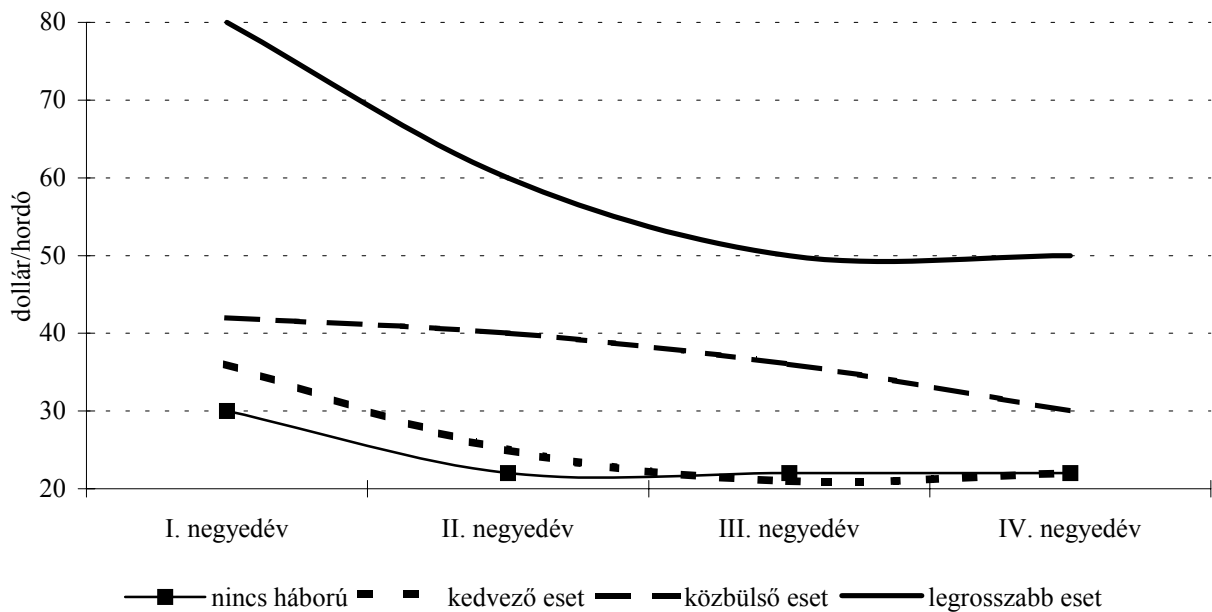
A harcok akár fél évig is elhúzódhatnak, mert ezek a harcok intenzív városi hadviselést követelnek meg. A katonai konfliktus földrajzilag és katonailag eszkalálódik: Irak tömegpusztító fegyvert vet be Izrael ellen, illetve a Perzsa-öböl államainak olajipara szabotázsakciók célpontja lesz. Az olajár az idei első két negyedévben éri el csúcspontját (80 majd 60 dollár/hordó), majd az év második felére mérséklődik 50 dollár/hordós árszinten. A háború hatásai miatt 2004-ben 40 dollár/hordó lesz az éves átlagár. A feltevések a következők:

- * A Köztársasági Gárda felgyűjtja Irak olajkútjainak többségét, ennek következtében az iraki olajtermelés 2003 egészében kiesik.
- * Szabotázsakciók következtében csökken a szomszédos országok olajexportja.
- * Felvetődik az olajembargó mint olajfegyver bevetése az Egyesült Államok ellen; emiatt napi 5-6 millió hordó nyersolaj kiesik a világpiaci kínálatból.
- * Az Egyesült Államok és az IEA stratégiai olajtartalékait is piacra dobja, a kereskedői várakozások megnyugtatása végett.

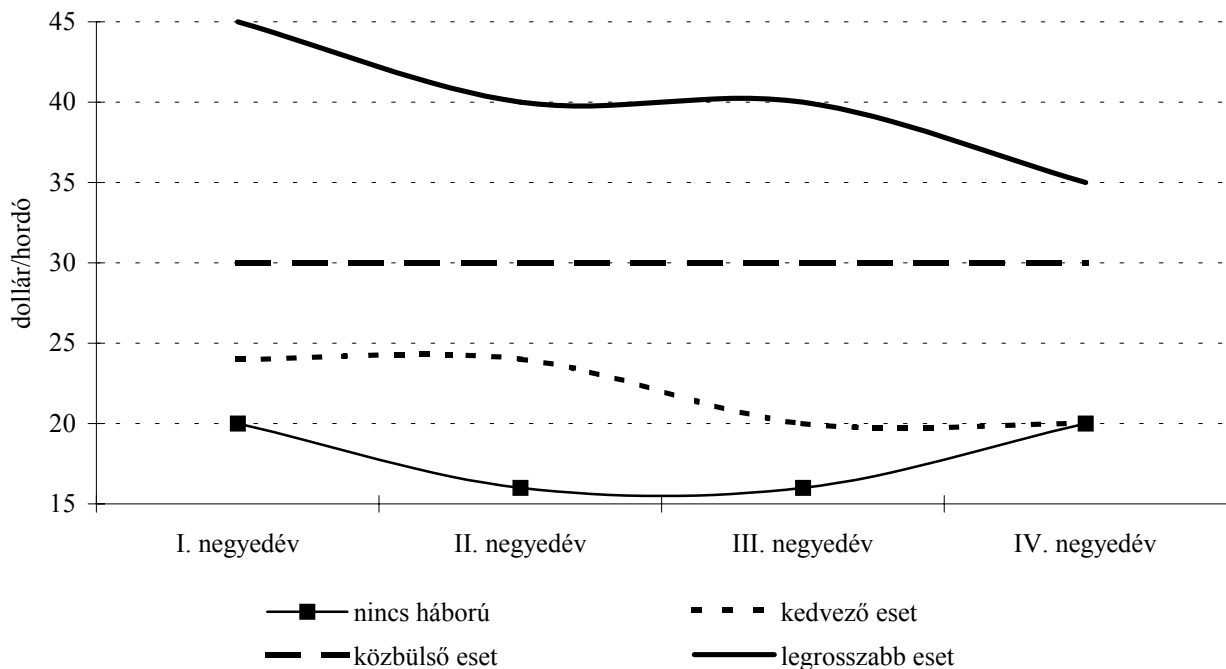
2.3. A scenáriók elemzésének legfontosabb megállapítása az, hogy a „kedvező eset” forgatókönyv, azaz a gyors és meggyőző amerikai győzelem lenne a legjobb fordulat világgazdasági szempontból, mivel az gyorsan felszámolná a piacokon uralkodó bizonytalanságból fakadó kedvezőtlen hatásokat.

2.3.1. A háborúk azonban általában nem forgatókönyvek és elképzelések alapján zajlanak. A négy esetben olyan tényezőket említenek a szerzők, amelyek változása már önmagában is osztályozná a háború fokozatainak minőségét. Azonban a fent említett scenáriók mégis a legvalószínűbb eseteket ábrázolják, amelyek a tervezett katonai invázió alatt a nyersolaj szabadpiacain és olajtőzsdéin mint kereskedői várakozásokat alakító információk jelennek meg. Éppen ezért a háborús forgatókönyvekhez rendelt olajárak – melyek átlagárak – bár precíz becslések, azonban inkább „tájékoztató jellegűek”. (A CSIS tanulmány adatait részletesen az 1. és a 2. ábra tartalmazza.)

1. ábra
 Világpiaci olajárak 2003-ban a háborús forgatókönyvek szerint

2. ábra
 Világpiaci olajárak 2004-ben a háborús forgatókönyvek szerint

Forrás: R. Ebel – H. Fransen – L. Goldstein – A Sieminski: Oil Price Paths under Four Scenarios (CSIS, 2002. november 12.).

3. A háború következményei

3.1. Irak új külgazdasági politikájának veszélyei

A Perzsa-öböl térségének stratégiai fontosságát az ott található jelentős kőolajvagyon adja, ami egyben a régió biztonságpolitikai sebezhetőségét is okozza. Ráadásul a politikailag rendkívül megosztott öböl közvetlen földrajzi környezete is politikai válságokkal és katonai konfliktusokkal terhes. A Perzsa-öböl biztonságának alapja a hatalmi egyensúly: egyrészt a két, egymással is hagyományosan rivalizáló, regionális vezető szerepre aspiráló Irak és Irán, másrészt az Egyesült Államok vezette – 1998 óta már csak „csonka” – nemzetközi koalíció katonai és politikai segítségével az őket ellensúlyozó olajmonarchiák, Szaúd-Arábia, Kuvait, Katar, az Egyesült Arab Emírátságok, Bahrein, valamint Omán *status quo*-ja. A régió instabilitása jórészt arra vezethető vissza, hogy az olajmonarchiák az öböl szénhidrogénvagyonának nagyobb részét birtokolják, azonban demográfiailag és katonai potenciál terén messze elmaradnak Irak és Irán mögött.

3.1.1. Irak politikai vezetője, Szaddam Husszein ebben a törékeny egyensúlyban fontos stabilizáló tényező: nagy területű, lakosságában rendkívül összetett, illetve megosztott országot irányít, vitatható eszközökkel, de erős kézzel. Nem véletlen, hogy az 1991-es öböl-háború után meghagyták hatalmi pozíciójában.

3.1.2. A háború utáni politikai és gazdasági elképzelésekről az INC vezetőinek nyilatkozataiból értesülhetünk. A jelenleg ellenzéki csoport számos alkalommal kijelentette, hogy az ország eddigi külpolitikai és külgazdasági rendszerét felülvizsgálja. Azonban már az átmeneti, „nyugatbarát” kormány megalakulása is olyan nehézségekbe ütközhet, mint a belső legitimitás megszerzése vagy az ország fragmentációjának megakadályozása. Az ország földrajzi egységének megbomlása akár azonnal is romba döntheti a jelenlegi kényes biztonsági architektúrát.

3.1.3. Az INC vezetői által felvázolt – Egyesült Államok-barát – politikai törekvések számos regionális gazdasági és olajipari érdeket sérthetnek a Szaddam Husszein által kiépített érdekszerben. A gazdasági szankciók által sújtott országot az elszigetelésére irányuló nemzetközi erőfeszítések sem törték meg az öböl-háború óta. A Husszein vezette Irak „működik”, annak ellenére, hogy a lakosság életszínvonala a nyolcvanas évek szintjét sem éri el. Az ország külgazdasági kapcsolatrendszerét az ENSZ „olajat élelemért” programja jelenti, amelyen belül Irak félévenként meghatározott kvóta alapján nyersolajat exportál, élelmiszer, gyógyszer, valamint újabban nem katonai jellegű áruszállítmányok ellenében. A kapcsolati rendszer, amely Husszein *baath*-párti, Amerika-ellenes politikája mentén alakult ki, magába foglalja a környező fejlődő országokat.

3.1.4. Ráadásul az INC új olajpolitikai irányelvei – ami, mint nyugatbarát, mérsékelt OPEC-államként az olcsó olaj ígérletét hordozza – pár éven belül negatívan hathatnak a világ olajexportáló országaira. Mind a tervezett olajpolitika, mind a tervezett külgazdasági stratégia gazdasági eredetű geopolitikai fenyegetettséget jelenthet a Perzsa-öböl és a Közel-Kelet térségére is.

3.2. Az új iraki olajpolitika

Az iraki rendszerváltás valószínűleg az ENSZ gazdasági szankcióinak megszüntetését is magával fogja hozni, így az ország visszakaphatja korábbi olajtermelői státuszát. Az iraki olajipar modernizációjával és új olajmezők feltárásával 2010-re elérhetik a jelenlegi szaúdi – napi 10,5 millió hordónyi – termelési kapacitás felét. Ezzel valóban létrejöhetne egy Szaúd-Arábiát ellensúlyozni képes OPEC-tagállam. Ez az olajpiaci helyzet csak abban az esetben valósulhat meg, ha Irak új olajipari vezetése hajlandó lesz elfogadni a kartell kvótáit, célárzónáját, valamint ha az ország kapacitásnövekedése követi a világgazdaság hosszú távú olajkeresleti előrejelzéseit.¹⁷

3.2.1. Azonban az INC olcsó – 20 dollár/hordó ár alatti – olaj ígérete e helyzet kialakulását kizárja. Az OPEC szigorú szabályok szerint működő szervezet, amelynek célja az olajpiac stabilizálása, azaz a termelési kvóták kereslet-kínálat szerinti alakítása, továbbá az OPEC-átlagárnak a kartell által meghatározott célárzónában való tartása. A szervezet szabályai szerint a termelési kvótákat a bizonyított olajtartalék és a „hagyomány” szerint határozzák meg a tagállamok számára. Irak tehát jelentős kvótaemelést kaphat, azonban ha árletörő céllal kíván a későbbiekben termelni – képviselve az Egyesült Államok és a fejlett világ érdekeit –, akkor kizárhatják a szervezethez. Ha az olcsó olaj árletörő magatartást jelent, akkor nemcsak a kartell piaci erejét gyengíti – ez a washingtoni energiapolitika egyik célkitűzése –, hanem az összes olajexportáló országot nehéz gazdasági és pénzügyi helyzetbe hozhatja.

3.3. Az alacsony olajár és a térség országainak társadalmi instabilitása

A tartósan alacsony világpiaci olajárak a Perzsa-öböl országaira nézve negatív hatásokat indukálhatnak. Az alacsony olajárak alacsony olajjödelmekkel párosulnak, ami komoly gazdasági és társadalmi kihívásokat jelenthet az érintett országoknak. A kevésbé érintettek közé tartozik Bahrein, az Egyesült Arab Emírátságok, Katar és Kuvait. A mini államok gazdasági szerkezetében sikerült a nem olajra épülő – elsősorban pénzügyi és turisztikai – szektorokat életképesé tenni és megerősíteni, illetve Katar esetében pár éven belül jelentős földgáztermelés és -export valósulhat meg. Az igazán érintett országok Szaúd-Arábia és Irán, vagyis a biztonságpolitikai *status quo* legfontosabb tagjai.

3.3.1. Szaúd-Arábia mesés gazdagsága a múlté. Az 1990-es évek relatív alacsony olajárjai, valamint az évi 3,5%-os népességszaporulat következtében az egy főre jutó bruttó hazai össztermék nyolcezer dollár alá esett. A 23 millió lakosú országban a munkaképes fiatalok között a munkanélküliség egyre nagyobb méreteket ölt – a szaúdi munkanélküliségi ráta 15%. Az állam hatalmas belső adósságot halmozott fel, amely 2001 végén 168 milliárd dollárra – a GDP 95%-ára – rúgott.¹⁸ Az 1998-as délkelet-ázsiai pénzügyi válság óta az ország az óvatos reformok útjára lépett: megindult a gazdaság intézményi reformja, a védelmi kiadások és a luxus jóléti szociálpolitika átértékelése. Ezen intézkedések célja, hogy a szaúdi gazdaság a külföldi tőkeberuházások befogadására alkalmas és vonzó legyen. De a külföldi tőke beengedése a gazdaságba negatív társadalmi visszhanggal járhat. A már rendkívül népszerűtlen in-

¹⁷ Az IEA 2000-ben megjelent World Energy Outlook tanulmánya szerint 2020-ra a kőolaj továbbra is a legfontosabb energiahordozó lesz, részesedése 40% marad az összenergia-fogyasztásban: 1,9%-os éves növekedés mellett 2010-re napi 96 millió hordó, 2020-ra napi 115 millió hordó lesz a várható olajkereslet.

¹⁸ EIA Country Analysis Brief: Saudi Arabia (2002 január, www.eia.doe.gov).

tézkedéscsomag egy mesterségesen felgyorsított folyamat – és az olaj árának alacsonyan tartása – mellett ellenőrizhetetlen társadalmi feszültségeket generálhat az országban.

3.3.2. Irán rendkívül érzékeny az olaj világpiaci árára: a bruttó nemzeti össztermék 30%-át az olajexportból származó jövedelmek biztosítják. Ráadásul, ha az olajár tartósan egy dollárral csökken, akkor az iráni költségvetésben egymilliárd dollár veszteség keletkezik.¹⁹ A 66 millió lakosú ország gazdaságának modernizálása és liberalizálása szintén világgazdasági kényszer, amelyet részben a külföldi beruházásokkal, valamint a külföldön eszközölt iráni beruházásokból származó profitok repatriálásával lehet elérni. Mivel a gazdaság állami vezetésének lazítása erős politikai ellenállással és társadalmi instabilitással jár, e folyamat óvatos és biztonságos véghezvitelét a magasabb olajjüvedelmek biztosíthatják. Az olajjüvedelmek elapadása ráadásul polarizálhatja az iráni politika konzervatív és mérsékelt elitjét, amely veszélyeztetheti a reformpárti Khatami elnök hatalmi pozícióját is.

3.4. Irak mint a Közel-Kelet gazdasági érdekeltsége

A térség azon országai, amelyek szoros kapcsolatokat ápolnak Bagdaddal, a tervezett háború utáni iraki rendszerváltás után komoly gazdasági nehézségekkel szembesülhetnek, ha az új iraki kormány az ország új külgazdasági kapcsolatrendszerét gazdasági és nem politikai szempontok alapján hozza létre. Ennek a folyamatnak a legnagyobb vesztesei a térségben Egyiptom, Szíria, Jordánia, Libanon, az Egyesült Arab Emírátságok, valamint Törökország lehetnek.

3.4.1. Irak jelenleg a szomszédos közel-keleti arab államok fontos exportpiaca. Egyiptom, amely Oroszország után a második legnagyobb kereskedelmi partnere Iraknak, mintegy 2,8 milliárd dollár értékben exportál árut az országba. Az iraki piacok elvesztése komoly gondokat okozhat az egyiptomi gazdaságnak. A Szíria és Irak közötti kereskedelem 2002-ben közel kétmilliárd dollár értékű volt. Ezen belül Szíria napi 150 ezer hordó olajat kedvezményes áron importált. Jordánia évente 5,5 millió tonna kőolajat importál Irakból – ennek felét vámmentesen, a másik felét 19 dollár/hordós áron szerzi be. Jordánia második legnagyobb exportpiaca, az Egyesült Államok után, ugyancsak Irak: a jordániai export ötöde (181 millió dollár) érkezett tavaly az országba.²⁰

3.4.2. A közel-keleti arab országok kereskedelmi érdeksérelmei tovább növelhetik azt a társadalmi frusztrációt, amely már amúgy is jelen van mind a Közel-Keleten, mind a Perzsa-öbölben. A fejlett világ és a világgazdasági globalizáció által diktált „nem természetes” gazdaságfejlesztési kényszerek olyan kihívások elé állíthatják az arab világot, amelyekből ezen kevésbé versenyképes gazdaságok nagy valószínűséggel csak vesztesként kerülhetnek ki.

3.4.3. Mindezek mellett továbbra is aggodalomra adnak okot az Egyesült Államok Irakkal kapcsolatos olajpiaci és biztonságpolitikai elképzelései, amelyek a Bush-adminisztráció szerint a világ közép és hosszú távú politikai és gazdasági érdekeit szolgálják. A tények számba vétele és elemzése alapján azonban kitűnik, hogy a célkitűzések inkább a fejlett világ, és azon belül főleg az Egyesült Államok érdekeinek felelnek meg.

¹⁹ EIA Country Analysis Brief: Iran (2001 október, www.eia.doe.gov).

²⁰ Azzam, T. Henry: War in Iraq: The Economic Fallout (*Daily Star*, 2002. október 19.).

3.4.4. Elképzelhető, hogy Washington eléri Irak lefegyverzését és egy demokratikusabb államberendezkedésű ország megjelenését. Azonban bizonyos törvényszerűségek figyelmen kívül hagyása, valamint számos probléma nyitottsága miatt a gazdasági eredetű geopolitikai fenyegetettségek továbbra is veszélyforrások lehetnek a Perzsa-öböl biztonságának.

* * * * *

Referenciák

Azzam, T. Henry: War in Iraq: The Economic Fallout (2002. október 19. Daily Star).

Cordesman, Anthony: Military-Political Outcomes and Scenarios (2002. november 12. Center for Strategic and International Studies).

Ebel, R.-Franssen, H.-Goldstein L.-Sieminski A.: Background Paper: Oil Price Paths under the Four Scenarios (2002. november 12. Center for Strategic and International Studies).

EIA: World Energy „Areas to Watch” (2002. augusztus, www.eia.doe.gov).

IEA: World Energy Outlook 2000 (www.iea.org).

Kemp, Geoffrey: The New (and Old) Geopolitics of the Persian Gulf (2000. április, www.fpri.org).

Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma: Magyarország külkapcsolati stratégiája az öböl térségében (Budapest, 2001. február, www.mfa.gov.hu).

OPEC: Monthly Oil Market Report (2003. január-február, www.opec.org).